

9 Fräkentorp – Grinda – Sundby

ODLINGSLANDSKAP, HERRGÅRDAR OCH BERGSBRUK

Från sjön Björken i nordväst till Sundbysjön söder om Malmköping går en smal dalgång kantad av höga berg. I dalsänkan rinner Smedstorpsån som övergår i Malmaån när den närmar sig Sundbysjön. Bebyggelsen omfattar herrgårdarna Fräkentorp i norr och Sundby och Grinda i söder. Mitt i dalgången ligger Smedstorp och Gorgnäs. Gårdarna länkas samman av en väg som följer dalgången.

Fräkentorp omnämns som säteri på 1600-talet och ska en tid ha varit socknens största gods. Manbyggnaden ligger på en höjd invid sjön Björken och uppfördes i timmer på 1700-talet. Den fick sin nuvarande utformning i gustaviansk stil 1801 då den byggdes på med en våning. Byggnaden är vitputsad med halvvalmat tegeltak och fronton. Den flankeras av två flyglar med likartad utformning. Gården delas av byvägen och de faluröda ekonomibyggnaderna ligger samlade norr om vägen och omfattar magasin och en stor stenladugård från 1872. Till miljön hör två arbetarbostäder. Till gården har det hört ett mejeri, ett tegelbruk och flera torp.

Mitt i dalgången ligger Smedstorp, där Smedstorpsån bildar ett fall som skapat förutsättningar för en lång rad olika verksamheter knutna till vattenkraften. År 1669 anlade Albin Noy, ägare till Grinda och Hälleforsnäs en hammare invid torpet Källtorp. I området finns flera byggnader från 1700-talet och framåt. Särskilt märks den rödmålade huvudbyggnaden i två våningar från

tidigt 1700-tal och kvarnbyggnaden invid bron som uppfördes 1807 och är ljust putsad. I området finns också ruiner efter en hammare, en spiksmedja och rester av fördämningar i ån. Råvaran, i form av tackjärn, hämtades från Hälleforsnäs. Järnbruksverksamheten pågick fram till tidigt 1800-tal medan kvarn, såg och ett litet kraftverk drevs vidare in på 1900-talet. Miljön vid Smedstorp är ett exempel på en tidig vattendriven småindustrimiljö. Vid Bjurudden finns ytterligare lämningar från bergsbruk i form av gruvhåll. På Häradskartan från sent 1800-tal hette torpet på platsen Gruvgölet. Gruvorna, varav en är igenfylld är fornlämningar.

Vid Sundbysjön ligger herrgårdarna Grinda och Sundby omgivna av öppet herrgårdslandskap. Mangårdarna ligger på markanta höjder omgivna av parker med ädellövträd. Ekonomigårdarna ligger på lite avstånd och till Sundby leder en lång allé. Grinda blev säteri 1642 och dagens vitputsade huvudbyggnad uppfördes på 1790-talet för att byggas om på 1890-talet då det tillkom två flygelbyggnader. Vid gården finns flera arbetarbostäder i vit puts och faluröda ekonomibyggnader. I början av 1900-talet fanns det kvarn, såg och tegelbruk vid Grinda. Idag finns det flera verksamheter som växthus och glasstillverkning på gården.

Sundby blev säteri på 1650-talet och dagens huvudbyggnad med flyglar daterar sig troligen till tidigt 1700-tal.

Vid Fräkentorp finns en ladugård från 1800-talet uppförd i natursten med slaggstenar som dekoration.

Smedsta kvarn ligger tätt inpå vägen där den korsar Smedstorpsån.

Sundby huvudbyggnad ligger inbäddad bland stora träd och fram till gården leder en allé.

Grinda har ett framträdande läge på en höjd i det öppna landskapet.

VIKTIGA VÄRDEBÄRARE

- Herrgårdsmiljöerna Grinda, Sundby och Fräkentorp med rika byggnadsbestånd.
- Fräkentorps huvudbyggnad i gustaviansk stil.
- Grinda mangård utformad i slutet av 1800-talet.
- Sundbys herrgårdsbyggnad från tidigt 1700-tal.
- Till miljöerna hör arbetarbostäder av olika utformning.
- Ekonomibyggnader som representerar olika byggnadstekniker från magasin i timmer, ladugårdar i sten och diverse bodar.
- Storskaligt, öppet herrgårdslandskap vid Grinda och Sundby med ädellövträd och alléer vid Sundby.
- Herrgårdsmiljöerna framträder tydligt på långt håll i det öppna landskapet.
- Vid Fräkentorp möter ett omväxlande landskap med en ålderdomlig vägsträckning som går mellan mangård och ekonomigård.
- Smedstorp med kvarnbyggnaden från 1809. Äldre huvudbyggnad i timmer från tidigt 1700-tal i form av en parstuga i två våningar.
- Platser för avhysta byar vid Grinda och Sundby, samt en rad gravfält i området som visar på enheternas rötter i förhistorien.
- Smedstorpsån som ett viktigt nav genom dalgången och i dess funktion som kraftkälla.
- Dalgången med sin ålderdomliga vägsträckning, som följer gränsen mellan inäga och utägomarken.
- Två fornborgar utmed dalgången som visar på dess roll som kommunikationsstråk redan på 500-talet.

Den timrade två våningsbyggnaden har halvvalmat tegeltak, gulmålad panel och vita snickeridetalljer. Bland ekonomibyggnaderna märks ett rödfärgat magasin och ett stall med av vitputsad sten och rödfärgad träpanel.

De båda säterierna har etablerats på platser för Sundby by och Grinda by som båda går tillbaka till förhistorisk tid. Runt sjön finns flera gravfält från både äldre och yngre järnålder. Till den förhistoriska miljön hör två fornborgar utmed dalgången, en norr om Grinda och en där dalgången är som smalast vid Smedstorp. Fornborgarna visar att dalgången var ett viktigt kommunikationsstråk redan på 500-talet. Vid Fräkentorp finns det gravar som visar att även den norra delen av dalgången var bebodd under järnålder.

ATT TÄNKA PÅ

- Fornlämningar är skyddade enligt KML.
- Herrgårdsmiljöernas bebyggelsestruktur med rika och varierande byggnadsbestånd har höga värden och förändringar, i form av tillbyggnader och nya byggnader måste ta hänsyn till befintliga byggnader. De bör underordna sig dessa med utgångspunkt i skala, materialval och färgsättning.
- Det öppna landskapet ska hållas öppet och de framträdande alléerna värnas.
- Smedstorps gamla kvarnmiljön invid vattenfallet ska behålla sin karaktär så att det går att förstå att det är en plats för vattendriven verksamhet.
- Vägsträckningen ska underhållas så att dess karaktär bevaras.